

JAK DÁL V PÉČI O NADANÉ

Alžběta Peutelschmiedová

Katedra speciální pedagogiky PdF UP v Olomouci

Abstrakt:

Článek krátce zaznamenává současný stav péče o nadané a talentované děti v České republice. Soustředí se na možnosti a požadavky v této oblasti v nejbližší budoucnosti, a to zejména ve vztahu k pedagogickým pracovníkům.

Klíčová slova:

Péče o nadané a talentované, speciální pedagogika, osoby se specifickými potřebami, identifikace nadaných, týmový přístup, učitelky mateřských škol.

Summary:

THE CARE OF GIFTED AND TALENTED CHILDREN

The goal is a description of contemporary conditions of care of gifted and talented children in Czech Republic. The content is focused to provide possibilities and requirements in the future.

Key words:

The care of gifted and talented children, special pedagogic, persons with specific needs, identification of gifted children, team approach, teachers of nursery school.

Je titulek článku konstatováním, nebo výzvou? Neměl by být ukončen otazníkem? V roce 1909 člověk prvně přeletěl kanál La Manche. Po pouhých šedesáti letech – v červenci 1969 – vstoupil na Měsíc. Skutečně grandiózní inventura lidských schopností! Čeho dosáhlo československé – a návazně české – školství za uplynulých šedesát let? Pokusme se reflektovat jeho směřování v oblasti péče o nadané.

Zůstaneme-li u populace edukačně determinované scholarizací od nástupu do ukončení povinné školní docházky, musíme konstatovat nevyváženou, jednostrannou polarizaci ve smyslu Gaussovy křivky rozprostření schopností, nadání a talentu. Nejedlého systém Jednotné školy nastolený vzápětí po „Vítězném únoru“ v roce 1948 dospěl velmi záhy k zásadnímu kopírování modelu sovětského školství. Politické klima se ostře vyhranilo proti elitám, chápaným často zkrlesně

nebo zúženě. Ve Slovníku filozofických pověr J. M. Bocheňského vydaném v roce 2000 nakladatelstvím Academia je uvedeno: „Skutečnou elitu tvoří v dané společnosti skupina nejvýznačnějších osob ve věci charakteru, vědění, rozumu, tvůrčích schopností atd. V tomto smyslu znamená elita protiklad lidu. Nejzávažnější pověrou o elitě je v současné době přesvědčení, že elita je zbytečná nebo dokonce pro společnost škodlivá, že je proto nutné každou elitu zlikvidovat a nedopustit, aby se vůbec někde objevila. Ve Spojených státech není například v celé řadě škol dovoleno dávat žákům při zkoušce špatné známky, aby se tím nadanějším dětem neudělovala privilegia.

Je známou skutečností, že v západních zemích je příprava učitelů nadaných dětí řazena do sféry odpovídající aproximativně naší speciální pedagogice. Ta byla v někdejší Československu rovněž koncipována podle sovětského vzoru, a to až do poloviny 60. let minulého století přímo a jmenovitě jako defektologie. I když Sovák ve svých raných pracích marginálně glosoval zahraniční pojetí speciální pedagogiky spektrem péče rozšířené o mimořádně nadané, nivelizačně rovnostářský přístup nejen k výchově a vzdělávání, ale především k ohrožujícím způsobem vnímaným tzv. elitám, žádné další výzkumy, analýzy a studium nepřipouštěl. Eventuální pozornost zaměřená na péči o nadané jedince byla chápána jako nepřipustná výchova elit. Toto pojetí různě modifikované ve značné míře dosud přetrvává v povědomí veřejnosti, včetně pedagogické. Signifikantně se nedávno promítlo např. i do úsilí rušit víceletá gymnázia. Speciální pedagogika je v České republice pojímána jako výchova a vzdělávání osob různě handicapovaných, aktuálně charakterizovaných jako osoby se specifickými potřebami. Je paradoxem, že osoby nadané a talentované lze bezpochyby rovněž klasifikovat jako osoby se specifickými potřebami.

Kruciálním problémem je nejen identifikace nadaných a talentovaných, ale již samo terminologické vymezení pojmů talent a nadání, k nimž můžeme ještě přiřadit běžně užívaný ekvivalent inteligence. Nahlédneme-li do různých slovníků a odborných publikací, každý z uvedených termínů zde bude definován jinak. Obvykle jsou zaměňovány pojmy nadání a talent, stejně jako nadání (někdy i genialita) s vysokou inteligencí. V jednom z českých psychologických slovníků je pod heslem nadání uvedeno, že je to soubor vloh jako předpoklad k úspěšnému rozvíjení schopností, nejčastěji používáno ve spojení s jedinci podávajícími nadprůměrné výkony při tělesné a duševní činnosti. Lze namítnout, že v takovém případě se patrně nejedná o nadání, nýbrž o vloh, o talent. Akademický slovník cizích slov (Praha: Academia, 1995) problém neujasňuje, uváděje na s. 744 pod heslem talent: „Vysoká míra nadání, mimořádná schopnost člověka k jistým činnostem, zvl. uměleckým, nadání, vlohy, schopnosti“.

Pedagogický slovník kolektivu vedeného J. Průchou vydaný Portálem v Praze v roce 2001 na s. 131 identifikaci pojmu nadání vymezuje následovně:

„Nadání, synon. talent, je dosud málo prozkoumaný, a proto obtížně definovatelný jev. Znamená schopnosti člověka pro takové výkony určitých činností intelektuálního nebo fyzického charakteru, které se mohou jevit jako výjimečné ve srovnání s běžnou populací. Podle některých teorií je nadání přirozenou vlastností každého normálního jedince (každý má dispozici k něčemu). V pedagogickém pojetí převládá tradiční představa o nadání jako o výjimečné složce osobnosti některých jedinců, zejména nadání intelektuálního typu (např. při osvojování cizích jazyků, umělecký talent aj.)“. Je třeba uvádět další konkrétnější příklad pedagogického alibismu a neschopnosti překročit vlastní stín socialistického školství?

Vyrovnáme-li se poněkud s chabou schopností identifikovat nadané (talentované?) jedince, vyvstává následný problém odhadu četnosti jejich výskytu v populaci. Východoasijský přístup ke vzdělávání se promítá např. v Japonsku zařazováním žáků základních a středních škol kategorizovaných jako vysoce nadaní do speciálních tříd. Přijímána jsou pouze 2 % nejúspěšnějších v náročných psychologických testech, kterýžto údaj koresponduje s údaji uváděnými v západoevropské a zámořské odborné literatuře. Současně se tam však dovídáme o 10 – 25 % nadaných žáků v populaci. Podíl 25 % nadaných je zřejmě dosti nadnesený a nepodložený. Přesto prezentované procentuální údaje navozují další parciální problém. Chceme-li seriózně zvažovat realizaci speciálně edukačního procesu nadaných a talentovaných, budeme do budoucna postupovat ku prospěchu jen oněch 2 % vysoce (mimořádně, možná i geniálně) nadaných, nebo se pokusíme obsáhnout širší pásmo prostě nadaných? Druhá cesta nemusí být nejschůdnější, ale pravděpodobně efektivnější – na rozdíl od první, výrazně efektnější.

Quintilianus, skutečný autor úsloví o „škole hrou“, původem Hispánec, římským císařem Vespasianem jmenovaný prvním veřejným učitelem řečnictví, v 1. století n. l. nabádal: „Pozor dej, kdo a co, kde, jakými prostředky koná, proč a jakými způsoby za svým kdy cílem se žene“.

Odezvu na otázku CO víceméně známe. Chceme nabídnout určité části populace na opomíjeném pólu Gaussovy křivky stejné možnosti, jako mají zdravotně, smyslově, mentálně a jinak handicapovaní (ostatně – kdo může říci, že mezi nimi nejsou nadaní a talentovaní, příkladů z historie i současnosti by bylo vícero). Je nezbytné řešit rébus, KDO se má toho úkolu ujmout. V zásadě jsou to tři zájmové okruhy: rodiče nadaných a talentovaných dětí, psychologové a pedagogičtí pracovníci. Ku prospěchu věci by měli tvořit kooperující tým. Rodiče jsou mnohdy iniciátory a hybnými pákami posunu péče o nadané děti. Aktuálním důkazem je např. snaha pražských rodičů – ne plně akceptovaná MŠMT ČR – zřídit od září 2004 v Praze soukromou školu pro nadané děti. Aktivita psychologů v otázce vzdělávání nadaných žáků se v ČR soustředí zejména v činnosti Společnosti pro talent a nadání (dále STAN). STAN je českou pobočkou European

Council for High Ability (dále ECHA). ECHA je evropská mezinárodní společnost sdružující pedagogy, psychology, sociology, lékaře a rodiče nadaných dětí. Zakladatelkou ECHA byla v roce 1986 Joan Freenman. Zainteresovaní odborníci měli v poslední době možnost na několika setkáních v České republice vyslechnout přednášky této anglické psycholožky usilující o vytvoření evropsky specifického protipólu Světové společnosti pro nadané. V rámci STANu začaly pracovat Kluby bystrých a zvědavých dětí. Byly určeny žákům druhého stupně základních škol a pracovaly nezávisle na škole. Smyslem Klubů nebylo vzdělávání, ale především podpora tvořivosti dětí. O Klubech lze už hovořit jen v minulém čase, zašly na úbytě tržní ekonomiky.

Další aktivitou STANu jsou Kluby rodičů, realizující se formou víceméně pravidelných setkávání rodičů nadaných dětí s odborníky. Významná je spolupráce STANu se Školou a gymnáziem pre mimoriadne nadané deti v Bratislave. Zde jde jen s lítostí předeslat, proč to vše – již desetiletí – jde v Bratislavě a na Slovensku vůbec, a proč ne v českých zemích. K činnosti STANu jen několik poznámek. Z teritoriálního hlediska se dotýká pouze obyvatel Prahy a blízkého okolí. Semináře, přednášky, akce jsou – z pochopitelných důvodů – pořádány v Praze, někdy i v jejích okrajových částech, povětšinou v pátečních odpoledních. Tím je zásadně limitována účast mimopražských zájemců jak z řad rodičů nadaných dětí, tak z řad odborníků. Druhá poznámka se týká přímo zainteresovaných odborníků. Je smutnou skutečností, že seminářů a přednášek pořádaných Společností pro talent a nadání se vedle psychologů a rodičů inkriminovaných dětí pedagogové účastní zcela sporadicky, až mizivě. Jestliže je týmový přístup k problematice nadaných dětí neoddiskutovatelný, je stejně samozřejmé, že o změny v přístupu k jejich výchově a vzdělávání by se měli zajímat přednostně učitelé. Týmová spolupráce je na počátku třetího tisíciletí bezpodmínečnou premisou každého o úspěch usilujícího počínání. Z hlediska kompetencí je možné – velmi lakonicky formulováno – vést dělicí čáru následovně: psychologové by měli zajišťovat kvalifikovanou identifikaci nadání, pedagogové realizaci adekvátního výchovného a vzdělávacího programu. Počátek hledejme především ve škole. Ne každý rodič si musí být vědom schopností a nadání svého dítěte. Naopak – je přímo náplní práce učitele vytvářet dítěti nejrozličnější příležitosti, v nichž se nadání může manifestovat. Zde je ovšem třeba upozornit alespoň na jeden z postulátů Listiny práv nadaných. Zní: Děti mají právo být identifikovány jako nadané v co nejnižším věku. Znamená to přesunout zájem o identifikaci nadaných dětí již do předškolních zařízení. Znamená to současně optimalizovat vzdělání a kompetence učitelek mateřských škol. Je nesprávné hovořit a uvažovat o nadaných žácích, patří se soustředit pozornost na nadané děti od nejtělejšího věku.

Z Quintiliánových otázek jednou z nejdůležitějších je JAK. Pozornost je ponejvíce směřována k vytváření speciálních tříd. Nejen české školství s nimi má

již určité zkušenosti, ať v oblasti handicapovaných, tak v oblasti tříd sportovních, s rozšířenou jazykovou výukou apod. Speciální třídy pro nadané nejsou jednoznačným řešením. Snad pro Prahu a ještě jedno či dvě velká města na území ČR. Bylo by směšné, až infantilní argumentovat chaloupkami, v nichž v dobách obrozeneckých vyrůstali velikáni české historie. Je však nezpochybnitelnou realitou, že nadané děti se rodí i v malých městech a na vesnicích, a to nadané různě a v nestejných věkových kategoriích. Jak bude v takových případech ustanovena speciální třída třeba v malebném Štramberku nebo poetické Sobotce? To budou děti někam dojíždět nebo žít od útlého dětství v internátech? V českých zemích nemáme tradici elitních internátních škol, o nichž se značnou hořkostí píše například Eric Arthur Blair (známější jako George Orwell) v eseji Takové to byly radosti. Péče o nadané děti by zřejmě – jako vše – měla být diverzifikovaná. Vedle speciálních škol a tříd – podle místních poměrů – bude nezbytné vytvářet nabídky jiných možností. Jedna z nich se pro školní rok 2004/2005 objevila na internetu (www.talnet.cz). Jedná se o projekt Fyzika online, Chemie online pro nadané žáky se zájmem o fyziku nebo chemii. Matná vzpomínka na fyzikální či chemické olympiády projektu na významu vůbec neubírá.

Jako charakteristiku zajímavé iniciativy citujme z nabídky: „Zájemce si vybere jeden ze tří kurzů... Kurz začíná prezenčním setkáním, kde se žáci naučí pracovat ve „virtuální třídě“... studium jednoho bloku trvá 6 týdnů... v následujícím období žák pod vedením instruktora dokončuje seminární práci, kterou si předtím během studia vybral. Kurz je ukončen třídním prezenčním setkáním všech účastníků... součástí tohoto setkání jsou prezentace a obhajoby seminárních prací i předání osvědčení úspěšným absolventům“. Potěšující je připojená poznámka, že projekt je financován MŠMT ČR a jeho cílem je péče o mimořádně nadané děti. Jedna z prvních vlašťovek? Vlašťovky – jak známo – stavbou hnízda přinášejí do domu štěstí a prospěch. Podmínkou je vstřícný hospodář, v našem případě učitel. Péče o nadané děti – to je vzkaz učitelům. Těm vzdělaným, s přehledem, kreativním, vysoce vnitřně motivovaným, nabitým energií, náročným, nespokojujícím se s jednoduchými odpověďmi – abychom vybrali něco z obecně uváděných charakteristik nadaných a talentovaných.

Adresa:

Doc. PhDr. Alžběta Peutelschmiedová, CSc.

Katedra speciální pedagogiky PdF UP v Olomouci